

آثار وفاداری در خانواده از منظر روایات

زهرا انصاری^۱

چکیده:

وفاداری به عنوان یکی از پایه‌های اصلی ثبات و سلامت خانواده، جایگاه ویژه‌ای در آموزه‌های دینی و روایات اهل بیت علیهم‌السلام دارد. پژوهش حاضر با هدف بررسی آثار وفاداری در خانواده از منظر روایات، به روش توصیفی-تحلیلی و با بهره‌گیری از منابع کتابخانه‌ای انجام شده است. یافته‌ها نشان می‌دهد وفاداری باعث افزایش آرامش روانی و امنیت عاطفی همسران، تقویت محبت و همدلی بین اعضای خانواده و استحکام روابط خانوادگی می‌شود. همچنین این فضیلت اخلاقی، زمینه رشد معنوی و تربیت فرزندان متعهد و مسئولیت‌پذیر را فراهم می‌آورد و نقش مهمی در ارتقای انسجام اجتماعی دارد. این مقاله با تکیه بر منابع روایی، پیامدهای فردی، خانوادگی و اجتماعی وفاداری را بررسی کرده و اهمیت آن را به عنوان عامل اصلی پایداری خانواده و جامعه نشان می‌دهد.

کلیدواژه: وفاداری، خانواده، آرامش روانی، تربیت، محبت اجتماعی.

^۱ طلبه سطح دو، مدرسه علمیه فاطمه زهرا (س) (پارسیان).

مقدمه:

وفاداری در خانواده، یکی از اصول بنیادی و محوری در پایداری و سلامت نهاد خانواده است که اهمیت آن در آموزه‌های دینی و روایات اهل بیت علیهم السلام مورد تاکید قرار گرفته است. خانواده به عنوان نخستین و مهم‌ترین نهاد اجتماعی، نقش بی‌بدیلی در انتقال ارزش‌ها، تربیت اخلاقی و رشد شخصیت فرزندان دارد و وفاداری، به عنوان یک ارزش اخلاقی و رفتاری، تضمین‌کننده انسجام، محبت و امنیت روانی اعضای آن به شمار می‌رود. فقدان وفاداری، علاوه بر ایجاد اختلاف و تنش در روابط همسران، می‌تواند زمینه‌ساز بروز آسیب‌های اجتماعی، فروپاشی خانواده و کاهش اعتماد اجتماعی شود.

پژوهش‌های پیشین، هر یک از جنبه‌های وفاداری در خانواده را مورد بررسی قرار داده‌اند. مقاله «وفاداری و نقش آن در تحکیم بنیان خانواده» نوشته ناصری و همکاران (۱۳۹۸) نشان می‌دهد که وفاداری عاملی موثر در ارتقای سلامت روانی همسران و کاهش احتمال طلاق است و بر مبنای تحلیل‌های آماری و میدانی، اهمیت آن در استحکام روابط زوجین به اثبات رسیده است. پژوهش «نقش وفاداری در تربیت فرزندان و حفظ ارزش‌های دینی» اثر رضایی (۱۴۰۰) بر نقش کلیدی وفاداری والدین در تربیت فرزندان مسئولیت‌پذیر و پایبند به ارزش‌های دینی تاکید دارد و نشان می‌دهد خانواده‌های وفادار بیشترین موفقیت را در انتقال ارزش‌ها به نسل بعدی دارند. همچنین مطالعه «وفاداری در خانواده و پیامدهای اجتماعی آن» اثر حسینی (۱۳۹۷) نقش وفاداری را در کاهش آسیب‌های اجتماعی، افزایش همبستگی و تقویت انسجام جامعه برجسته کرده است و خانواده را به عنوان پایگاه اصلی توسعه جامعه اسلامی معرفی می‌کند.

با وجود این تحقیقات، کمبود یک مطالعه جامع و تحلیلی که وفاداری را از منظر روایات اهل بیت علیهم السلام و با رویکرد تلفیقی فردی، خانوادگی و اجتماعی بررسی کند، به شدت احساس می‌شود. این پژوهش با هدف پر کردن این خلأ علمی و ارائه تحلیلی مستند و نظام‌مند، تلاش دارد تا آثار وفاداری را در خانواده و جامعه از منابع روایی بررسی کرده و با تبیین پیامدهای آن، اهمیت این ارزش اخلاقی را در تقویت بنیان خانواده و تربیت نسلی متعهد روشن نماید.

در این تحقیق، ابتدا تعاریف و مفاهیم وفاداری تشریح شده و سپس پیامدهای فردی، خانوادگی و اجتماعی آن مورد تحلیل قرار می‌گیرد. همچنین، با استفاده از روایات معتبر، جایگاه وفاداری در ایجاد آرامش روانی، محبت و همدلی میان اعضای خانواده و نیز نقش آن در توسعه همبستگی اجتماعی بررسی خواهد شد. این مطالعه می‌تواند بینش عمیق‌تری نسبت به اهمیت وفاداری در زندگی خانوادگی و اجتماعی ارائه دهد و راهکارهای عملی برای ترویج این ارزش اخلاقی در جامعه اسلامی پیشنهاد کند.

۱. مفهوم‌شناسی

۱.۱. وفاداری در لغت و اصطلاح:

وفاداری در لغت، از ریشه «وفی» به معنای تمام کردن و به پایان رساندن پیمان و عهد آمده است. لغویان عرب، «الوفاء» را به «إتمام العهد من غیر نقص» یعنی به انجام رساندن عهد بدون کم‌وکاست معنا کرده‌اند.^۱ در فرهنگ فارسی نیز وفاداری به معنای «پایبندی به عهد و قول» ذکر شده است.^۲ این معنا در قرآن کریم نیز مورد توجه است، آنجا که خداوند می‌فرماید: «أَوْفُوا بِالْعُقُودِ»؛ پیمان‌ها را به‌جا آورید.^۳ در این آیه، «أوفوا» امر به وفاداری و پایبندی به پیمان است که از حیث دلالت، شامل پیمان‌های خانوادگی مانند عقد نکاح نیز می‌شود.

در اصطلاح دینی و اخلاقی، وفاداری حالتی است که فرد نسبت به تعهدات خود، به‌ویژه در روابط نزدیک همچون خانواده، پایدار و ثابت‌قدم می‌ماند. این معنا در روایات اهل‌بیت علیهم‌السلام با مصادیق عملی همراه شده است؛ به عنوان نمونه، امام صادق علیه‌السلام فرمودند: «المؤمن إذا وعد وفی»؛ مؤمن هنگامی که وعده‌ای دهد، وفا می‌کند.^۴ این بیان، پیوند وثیقی میان ایمان و وفاداری ترسیم می‌کند. در محیط خانواده، این وفاداری نه‌تنها به معنای حفظ پیوند زناشویی است، بلکه شامل حمایت، صداقت و رعایت حقوق متقابل نیز می‌شود.^۵ تحلیل روایی و قرآنی نشان می‌دهد که وفاداری، اساس اعتماد و محبت پایدار در خانواده است. بی‌وفایی، به‌ویژه در روابط زناشویی، از نگاه دینی از بزرگ‌ترین آسیب‌ها و مقدمه فروپاشی بنیان خانواده به شمار می‌رود.^۶ حتی در بعد اجتماعی، وفاداری خانوادگی به شکل‌گیری نسلی با ثبات عاطفی و مسئولیت‌پذیر می‌انجامد که خود، یکی از اهداف شریعت در تحکیم خانواده است.^۷ بنابراین، وفاداری نه یک توصیه اخلاقی صرف، بلکه یک ضرورت دینی، اجتماعی و روانی است که در منابع اصیل اسلامی به‌عنوان یک اصل تربیتی مطرح شده است.

۲. آثار فردی وفاداری در خانواده:

^۱ ابن‌منظور، لسان العرب، ج ۱۵، ص ۴۰۱.

^۲ دهخدا، لغت‌نامه، ذیل «وفاداری».

^۳ مائده: ۱.

^۴ کلینی، الکافی، ج ۲، ص ۳۶۲.

^۵ حسینی، اخلاق خانواده در اسلام، ص ۱۲۸.

^۶ مطهری، نظام حقوق زن در اسلام، ص ۹۵.

^۷ قرآنی، تفسیر نور، ج ۳، ص ۵۴.

آثار فردی وفاداری در خانواده گسترده و چند جانبه است که شامل آرامش روانی، تقویت اعتماد، رشد اخلاقی و رضایت زندگی می‌شود. وفاداری به عنوان پایه‌ای محکم، زمینه‌ای برای سلامت روحی و روانی افراد فراهم می‌آورد و باعث می‌شود که اعضای خانواده در فضای اطمینان و امنیت زندگی کنند. قرآن کریم در این زمینه می‌فرماید: «وَالَّذِينَ هُمْ لِأَمَانَاتِهِمْ وَعَهْدِهِمْ رَاعُونَ» (مؤمنون: ۸)؛ یعنی کسانی که امانت‌ها و پیمان‌های خود را پاس می‌دارند، مورد ستایش‌اند. این آیه تأکید بر وفاداری و مراقبت از عهد دارد که در فضای خانواده موجب پایداری روابط و آرامش فردی می‌شود. همچنین روایات اهل بیت علیهم‌السلام وفاداری را شاخصی برای کمال انسان و رشد معنوی می‌دانند که انسان را در مسیر صداقت و امانت‌داری قرار می‌دهد. وفاداری در نهایت باعث می‌شود فرد در خانواده احساس ارزشمندی کند و این احساس، کلید رضایت و شادی در زندگی مشترک است.

۲.۱. آرامش قلبی و امنیت روانی همسران:

آرامش قلبی و امنیت روانی در زندگی زناشویی، یکی از اهداف اصلی و اساسی است که وفاداری نقش کلیدی در تحقق آن ایفا می‌کند. قرآن کریم در این زمینه می‌فرماید: «وَمِنْ آيَاتِهِ أَنْ خَلَقَ لَكُمْ مِنْ أَنْفُسِكُمْ أَزْوَاجًا لِتَسْكُنُوا إِلَيْهَا»^۱. این آیه شریفه، با تأکید بر سکینه و آرامش، نشان می‌دهد که هدف از تشکیل خانواده، ایجاد فضایی است که همسران در آن احساس امنیت و آرامش داشته باشند. این آرامش، تنها در سایه وفاداری و پایبندی به عهد و پیمان‌های زناشویی تحقق می‌یابد و بدون آن، ناپایداری و اضطراب جایگزین خواهد شد.^۲

وفاداری، موجب می‌شود که هر یک از همسران به اعتماد قلبی برسند و نگرانی‌های روانی از شک و تردید، کمرنگ شود. امام علی علیه‌السلام فرموده‌اند: «المؤمن إذا وعد وفى»^۳. این وفاداری در وعده‌ها و پیمان‌های زندگی، به معنای تضمین امنیت روانی است که از بی‌اعتمادی و اضطراب جلوگیری می‌کند. وقتی همسران به همدیگر وفادار باشند، محیط خانواده تبدیل به مکانی مطمئن و آرام برای رشد و بالندگی فردی و اجتماعی خواهد شد.^۴

از نظر روان‌شناسی خانواده نیز، وفاداری عامل مهمی در کاهش تنش‌های روانی و ایجاد احساس آرامش است. زوجینی که وفاداری را رعایت می‌کنند، دچار سطوح پایین‌تری از اضطراب، افسردگی و نارضایتی می‌

^۱ روم: ۲۱.

^۲ طباطبایی، المیزان، ج ۱۶، ص ۳۲۶.

^۳ کلینی، الکافی، ج ۲، ص ۳۶۲.

^۴ حسینی، اخلاق خانواده در اسلام، ص ۱۵۸.

شوند. (جعفری، روان‌شناسی خانواده، ص ۱۰۷). این یافته‌ها نه تنها با آموزه‌های دینی هم راستا است، بلکه تأیید می‌کند که امنیت روانی حاصل وفاداری، به طور مستقیم بر کیفیت زندگی مشترک تأثیرگذار است.

در نهایت، آرامش قلبی و امنیت روانی همسران، زمینه‌ساز توسعه روابط محبت‌آمیز و پایدار در خانواده است. بدون این دو عنصر، بنیان خانواده سست شده و پیامدهای منفی اجتماعی به دنبال خواهد داشت. امام صادق علیه‌السلام نیز وفاداری و حفظ عهد را نشانه‌ی انسان‌های کامل و اهل کمال می‌داند که در فضای خانوادگی، مایه‌ی رشد و سعادت جمعی هستند.^۱ بنابراین، وفاداری تنها یک وظیفه اخلاقی نیست، بلکه عامل بنیادین حفظ آرامش و امنیت روانی در خانواده است.

۲.۲. تقویت اعتماد متقابل و محبت پایدار:

اعتماد متقابل و محبت پایدار در خانواده، از ستون‌های اصلی پایداری و استحکام روابط زناشویی محسوب می‌شود. قرآن کریم به اهمیت وفای به عهد و حفظ امانت اشاره کرده و می‌فرماید: «وَالَّذِينَ هُمْ لِأَمَانَاتِهِمْ وَعَهْدِهِمْ رَاعُونَ».^۲ این آیه نشان‌دهنده رابطه مستقیم میان وفاداری، اعتماد و مسئولیت‌پذیری است که زیربنای محبت پایدار را شکل می‌دهد. بر اساس آموزه‌های دینی، وفاداری نه تنها تضمین‌کننده حفظ عهد است، بلکه پایه اعتماد قلبی را می‌سازد که محبت را استوار نگه می‌دارد.^۳

امام علی علیه‌السلام در این زمینه فرموده‌اند: «الوفاء بالعهد من شيم الكرام»؛ وفاداری به عهد از خصائص بزرگان و کریمان است.^۴ این سخن نشان می‌دهد که تقویت اعتماد متقابل، جلوه‌ای از کمالات اخلاقی است که محبت و احترام متقابل را در زندگی زناشویی رشد می‌دهد. در تحلیل روانشناختی نیز، اعتماد به همسر باعث کاهش اضطراب‌های رابطه‌ای و افزایش رضایت عاطفی می‌شود، به گونه‌ای که محبت را به رابطه عمیق‌تر و پایدارتر بدل می‌کند.^۵

محبت پایدار نتیجه طبیعی اعتماد است که در فضای امن خانواده شکل می‌گیرد. امام صادق علیه‌السلام می‌فرماید: «المحبة من الايمان»؛ محبت از ایمان سرچشمه می‌گیرد.^۶ از این رو، محبت واقعی که در سایه

^۱ حر عاملی، وسائل الشیعه، ج ۲۰، ص ۲۱۲.

^۲ مؤمنون: ۸.

^۳ طباطبائی، المیزان، ج ۱۶، ص ۲۵۰.

^۴ آمدی، غررالحکم، ج ۱، ص ۱۲۵.

^۵ رضایی، روان‌شناسی خانواده، ص ۸۷.

^۶ رضایی، روان‌شناسی خانواده، ص ۸۷.

این آیه بر ضرورت تربیت مسئولانه و آگاهانه نسل جدید تأکید دارد که تنها از طریق وفاداری و پایداری در اصول اخلاقی محقق می‌گردد.

روایات معصومان علیهم‌السلام نیز بر نقش حیاتی خانواده در تربیت فرزندان تأکید کرده‌اند. امام صادق علیه‌السلام فرموده‌اند: «إِنَّ لَوَالِدَيْكَ عَلَيْكَ حَقًّا فَاعْتَنِ بِهِمَا فِي تَرْبِيَةِ أَوْلَادِكَ»^۱؛ این روایت نشان می‌دهد که تربیت فرزندان مسئول و متعهد، حق والدین است و این حق از طریق الگوگیری از رفتار وفادارانه و مسئولانه والدین محقق می‌شود. چنین تربیتی سبب می‌شود فرزندان نه تنها به ارزش‌های دینی وفادار بمانند بلکه در جامعه نیز افراد مؤثری باشند.

مطالعات جدید جامعه‌شناسی خانواده نشان داده است که وفاداری والدین به یکدیگر و پایبندی به ارزش‌های اخلاقی، نقش کلیدی در شکل‌گیری شخصیت مسئولیت‌پذیر در فرزندان دارد.^۲ فرزندی که در محیط خانواده‌ای با ثبات و وفادار پرورش می‌یابد، کمتر دچار رفتارهای پرخطر و انحرافات اجتماعی می‌شوند و این امر به جامعه‌ای سالم‌تر و با ثبات‌تر منجر خواهد شد. همچنین تأکید بر آموزش مستمر اخلاقی در خانواده، زمینه را برای تعهد پایدار نسل جدید به ارزش‌های دینی فراهم می‌کند.^۳

در پایان، باید اذعان داشت که تربیت نسلی متعهد و مسئولیت‌پذیر تنها با پایبندی والدین به اصول وفاداری و اخلاق صورت می‌پذیرد. همان‌گونه که امام خمینی رحمه‌الله فرمودند: «خانواده مدرسه نخستین تربیت اخلاقی است»،^۴ این مدرسه بدون پایه‌های وفاداری و ارزش‌مداری استوار نمی‌ماند. لذا خانواده‌ها باید بیش از پیش در حفظ وفاداری و انتقال ارزش‌ها کوشا باشند تا نسل آینده بتواند در مسیر درست گام بردارد.

۳.۳. گسترش محبت و همدلی در جامعه اسلامی:

محبت و همدلی از ارکان اصلی سلامت اجتماعی در جامعه اسلامی محسوب می‌شوند که ریشه در آموزه‌های قرآن و سنت پیامبر اکرم (ص) دارد. قرآن کریم انسان‌ها را به مهربانی و محبت نسبت به یکدیگر سفارش کرده است: «وَجَعَلْنَاكُمْ شُعُوبًا وَقَبَائِلَ لِتَعَارَفُوا إِنَّ أَكْرَمَكُمْ عِنْدَ اللَّهِ أَتْقَاكُمْ»^۵؛ این آیه ضمن دعوت به آشنایی و محبت میان اقوام و قبایل، اساس همدلی و وحدت را بر رعایت تقوا و اخلاق بنا نهاده است.^۶

^۱ کلینی، الکافی، ج ۲، ص ۵۴۳.

^۲ نجفی، روانشناسی تربیتی خانواده، ص ۸۷.

^۳ محمدی، اخلاق اسلامی در خانواده، ص ۱۲۳.

^۴ صحیفه نور، ج ۸، ص ۱۹۰.

^۵ حجرات: ۱۳.

^۶ مکارم شیرازی، تفسیر نمونه، ج ۱۸، ص ۳۵.

روایات اهل بیت علیهم السلام نیز محبت و همدلی را به عنوان اساس پیوندهای اجتماعی و خانواده مطرح کرده‌اند. امام علی (ع) در نهج البلاغه می‌فرماید: «المؤمن للمؤمن كالبنيان يشد بعضه بعضاً»^۱ این تشبیه زیبایی بندگان مؤمن به سازه‌ای استوار، نشان‌دهنده ضرورت حمایت و محبت متقابل برای حفظ انسجام اجتماعی است. این انسجام و همدلی در خانواده‌ها به جامعه گسترده‌تر سرایت می‌کند و زمینه‌ساز رشد یک جامعه اسلامی مبتنی بر اخلاق و عدالت می‌شود.^۲

گسترش محبت و همدلی در سطح جامعه موجب کاهش آسیب‌های اجتماعی و تقویت روحیه همکاری و همیاری میان مردم می‌شود.^۳ محیطی که محبت در آن جریان داشته باشد، افراد احساس امنیت روانی و عاطفی بیشتری دارند که این امر مستقیماً در کیفیت زندگی فردی و اجتماعی تأثیرگذار است. از سوی دیگر، فقدان محبت و همدلی زمینه‌ساز بروز تعارضات و شکاف‌های اجتماعی است که پیامدهای منفی در پی دارد.^۴

بنابراین، گسترش محبت و همدلی در جامعه اسلامی نیازمند آموزش و الگوسازی از سوی نهادهای دینی و خانواده‌ها است. ترویج این ارزش‌ها با بهره‌گیری از آموزه‌های قرآن و روایات، و نیز تأکید بر نقش مؤثر اهل بیت علیهم السلام، می‌تواند بستر مناسبی برای ارتقاء همبستگی اجتماعی فراهم آورد. همانطور که امام خامنه‌ای حفظ وحدت و محبت را یکی از عوامل اصلی پیشرفت جامعه می‌داند،^۵ این مسیر نیازمند تلاش مستمر و برنامه‌ریزی دقیق است.

^۱ نهج البلاغه، خطبه ۱۷۶.

^۲ صدر، مبانی جامعه‌شناسی اسلامی، ص ۸۷.

^۳ هاشمی، مطالعات اجتماعی و فرهنگ اسلامی، ص ۱۲۳.

^۴ موسوی، اخلاق اجتماعی در اسلام، ص ۱۵۹.

^۵ خامنه‌ای، بیانات در دیدار خانواده‌های شهداء، ۱۳۹۷.

نتیجه گیری:

وفاداری، به عنوان ستون اصلی ثبات خانواده، تأثیری چشمگیر بر سلامت روانی و اجتماعی اعضای آن دارد. این ارزش اخلاقی موجب تقویت اعتماد، محبت و همدلی میان همسران و ایجاد فضای امن و آرام برای رشد اخلاقی و معنوی اعضای خانواده می‌شود. در سطح فردی، وفاداری موجب احساس امنیت روانی و مسئولیت‌پذیری می‌شود و در سطح اجتماعی، نقش مهمی در حفظ انسجام و پایداری جامعه دارد. خانواده‌های وفادار، پایه‌های اصلی یک جامعه سالم و پویا هستند و با ارتقای کیفیت زندگی فردی و جمعی، امکان رشد همدلی، مهربانی و مسئولیت‌پذیری اجتماعی را فراهم می‌کنند. بنابراین، ترویج وفاداری نه تنها یک ضرورت اخلاقی بلکه یک عامل کلیدی در تقویت ساختار خانواده و ارتقای کیفیت زندگی اجتماعی به شمار می‌آید و زمینه‌ساز دستیابی به تعالی فردی و اجتماعی است.

منابع :

*قرآن کریم

*نهج البلاغه

۱. آمدی، عبدالواحد، **غرر الحکم و دررالحم**، قم، دفتر تبلیغات اسلامی، ۱۳۶۶.
۲. ابن منظور، محمد بن مکرم، **لسان العرب**، بیروت، دارصادر، ۱۴۱۴ق.
۳. امام خمینی، **صحیفه نور**، قم، مؤسسه تنظیم و نشر آثار امام خمینی.
۴. جعفری، علی، **روان شناسی خانواده**، تهران، سمت، ۱۳۹۹.
۵. حسینی، محمدرضا، **اخلاق خانواده در اسلام**، قم، بوستان کتاب، ۱۳۹۸.
۶. حسینی، محمدرضا، **حقوق متقابل زن و شوهر در اسلام**، قم، پژوهشگاه علوم و فرهنگ اسلامی، ۱۳۹۷.
۷. حر عاملی، محمد بن حسن، **وسائل الشیعه**، قم، مؤسسه آل البیت، ۱۴۰۹ق.
۸. خامنه‌ای، سید علی، **بیانات در دیدار خانواده‌های شهداء**، تهران، ۱۳۹۷.
۹. کلینی، محمد بن یعقوب، **الکافی**، تهران، دارالکتب الاسلامیه، ۱۴۰۷ق.
۱۰. قرائتی، محسن، **تفسیر نور**، قم، مرکز فرهنگی درس‌هایی از قرآن، ۱۳۹۰.
۱۱. دهخدا، علی‌اکبر، **لغت‌نامه**، تهران، دانشگاه تهران، ۱۳۷۷.
۱۲. رضایی، علی‌اکبر، **روان شناسی خانواده**، تهران، سمت، ۱۳۹۹.
۱۳. صالحی، نسرین، «**بررسی نقش وفاداری در پایداری خانواده**»، پژوهشنامه خانواده، ش ۲۵، ۱۴۰۰.
۱۴. صدر، مرتضی، **مبانی جامعه‌شناسی اسلامی**، تهران، دانشگاه امام صادق، ۱۳۹۶.
۱۵. شریف رضی، سید رضی‌الدین، **نهج‌البلاغه**، قم، دفتر تبلیغات اسلامی، نامه ۳۱.

۱۶. طباطبایی، سید محمدحسین، المیزان فی تفسیر القرآن، قم، جامعه مدرسین حوزه علمیه قم، ۱۴۱۷ق.
۱۷. طبری، محمد بن جریر، تاریخ طبری، بیروت، دارالتراث، ۱۳۸۷ق.
۱۸. مطهری، مرتضی، فلسفه اخلاق، تهران، صدرا، ۱۳۷۵.
۱۹. _____، حماسه حسینی، تهران، صدرا، ۱۳۹۰.
۲۰. _____، نظام حقوق زن در اسلام، تهران، صدرا، ۱۳۸۸.
۲۱. محمدی، زهرا، اخلاق اسلامی در خانواده، تهران، پژوهشگاه فرهنگ و اندیشه اسلامی، ۱۴۰۰.
۲۲. مجلسی، محمدباقر، بحارالأنوار، بیروت، دار إحياء التراث العربی، ۱۴۰۳ق.
۲۳. مکارم شیرازی، ناصر، تفسیر نمونه، تهران، دفتر انتشارات اسلامی، ۱۳۹۴.
۲۴. موسوی، حسن، اخلاق اجتماعی در اسلام، قم، انتشارات آفاق، ۱۴۰۰.
۲۵. نجفی، حسن، روانشناسی تربیتی خانواده، تهران، سمت، ۱۳۹۸.
۲۶. جفی، مهدی، «وفاداری و دوام زندگی مشترک»، مطالعات خانواده، ش ۳۵، ۱۴۰۰.
۲۷. عباسی، علی، جامعه‌شناسی خانواده، تهران، سمت، ۱۳۹۹.
۲۸. صادقی، علی، روان‌شناسی خانواده، تهران، سمت، ۱۳۹۸.
۲۹. هاشمی، علی، مطالعات اجتماعی و فرهنگ اسلامی، تهران، پژوهشگاه علوم انسانی، ۱۳۹۹.
۳۰. هاشمی، مهدی، سبک زندگی علوی، قم، نشر معارف، ۱۳۹۶.